

INSTITUTUM BYZANTINUM

SEORSUM EDITA

Lib. X

FONTES BYZANTINI
HISTORIAM POPULORUM JUGOSLAVIAE
SPECTANTES

TOMUS III

Serbocroatice interpretati et commentariis ornati
ab

/. F. ERLÜG A, B. FERJANČIĆ, R. KATIČIĆ, B. KREKIĆ, B. RADOJČIĆ

Recensentibus

GEORGIO OSTROGORSKY

et

FRANCISCO BARIŠIĆ

БЕОГРАД
1966

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА 10

ВИЗАНТИЈСКИ ИЗВОРИ
ЗА ИСТОРИЈУ
НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

ТОМ III

Обрадили

*ЈАДРАН ФЕРЛУГА, БОЖИДАР ФЕРЈАНЧИЋ, РАДОСЛАВ КАТИЧИЋ,
БАРИША КРЕКИЋ, БОРИСЛАВ РАДОЈЧИЋ*

Уредници

ГЕОРГИЈЕ ОСТРОГОРСКИ

и

ФРАЊО БАРИШИЋ

БЕОГРАД
1966

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Предговор	VII
Скраћенице	IX
Спискови (тактикони) византијских достојанственика — <i>Ј. Ферлуга</i>	1
* Симеон Логотет — <i>Б. Ферјанчић</i>	5
• Теофанов Настављач — <i>Б. Ферјанчић</i>	11
Лав Бакон — <i>Ј. Ферлуга</i>	13
Јован Геометар — <i>Б. Ферјанчић</i>	23
Похвално слово св. Фотију Тесалијском — <i>Б. Ферјанчић</i>	31
Житије св. Никона Метаноита — <i>Б. Ферјанчић</i>	35
Житије св. Атанасија Атонског — <i>Б. Ферјанчић</i>	41
Јован Ставракије, Чуда Димитрија Солунског — <i>Б. Ферјанчић</i>	45
Житије св. Лазара — <i>Б. Ферјанчић</i>	49
<i>Ј</i> Јован Скилица — <i>Ј. Ферлуга</i>	51
Скиличин Настављач — <i>Б. Радојчић</i>	173
Кекавмен — <i>Ј. Ферлуга</i>	189
Михаило Псел — <i>Б. Радојчић</i>	219
Михаило Аталијат — <i>Б. Радојчић</i>	227
Нићифор Вријеније — <i>Б. Радојчић</i>	235
Јован Зонара — <i>Б. Радојчић</i>	245
Теофилакт Охридски — <i>Р. Кашичић</i>	257
Нил Доксопатрид — <i>Б. Ферјанчић</i>	361
Ана Комнина — <i>Б. Крекић</i>	367
Општи регистар	395
Регистар грчких имена и појмова	409

„спатари и бивши архонти Далмације и осталих архонтија”⁸ (οἱ σπαθάριοι καὶ ἀπάρχοντες δαλματίας καὶ λοιπῶν αρχοντιῶν)

(р. 126)

FK

сеиш. 899.

„антипат патрикије и стратег Драча” (ὁ ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγός του Δυρραχίου)

(р. 147, 4)

„антипат патрикије и стратег Далмације” (ὁ ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγός Δαλματίας).

(р. 147,7)

ТВ

921 (веров. 927) — 934.

„стратег Драча” (ὁ στρατηγός «του» Δυρραχίου)

(р. 120, № 52)

„стратег Далмације”¹⁰ (ὁ στρατηγός Δαλματίας)

(р. 122, № 55)

⁸ С обзиром на специфичан положај и улогу архоната-приора у византијским архонтијама (Далмација, Драч, Херсон, Сардинија итд.) и полазећи од чињенице да су и бивши архонти, као припадници најутицајнијег слоја главног града и целе области, и даље играли велику улогу у овим областима, они су или позивани или су сами долазили у Цариград на двор. Тако су ушли у хијерархију царских достојанственика, додуше тек на крају треће „класе”, и тим путем је царски двор и даље задржао свој утицај над овим угледним представницима периферијских области.

⁹ Сви стратежи, који су и даље у првој „класи” достојанственика, носе пред крај IX века више титуле него раније па су сада антипати — тј. проконзули — а не само патрикији. Драчки и далматински стратежи заузимају последња два места међу тематским стратегима. Далмација је подигнута у ранг теме између 867. и 878. г. али време постављања првог стратега је свакако ближе овом последњем датуму; уп. *Ostrogorsky, Geschichte*, 196, *J. Ферлуга*, *Време постанка теме Далмације*, *Зборник Филозофског факултета*, III, Београд 1955, 53—67, *исши*, *Византијска управа*, 68 sq.; за Драч, уп. нап. 5.

¹⁰ У ово време је развитак тематског уређења достигао свој врхунац и цело Царство је подељено на теме. Стратеги Драча и Далмације и даље поставља цар те стратег Далмације зависи као и раније од цариградске владе; уп. *Ферлуга*, *Византијска управа*, 78—81.

СИМЕОН ЛОГОТЕТ

Под хроником Симеона Логотета или Магистра¹ подразумева се у историјској науци читава група редакција или прерада једног историјског списка који је заиста написао Симеон Логотет, савременик ученог византијског цара Константина VII Порфиrogenита. Логотетово дело представљало је у ствари наставак познате хронике Георгија Монаха који је првобитно описао догађаје до 842. године, тачније речено до краја иконокластичког покрета. Од тога датума је излагање Георгија Монаха наставио Симеон Логотет², описавши период византијске историје до смрти Романа Лакапина 948. године.³

Међутим, историјско дело Симеона Логотета било је необично популарно у Византији, тако да данас располажемо са низом његових редакција које, мада у основи садрже текст Симеона Логотета, ипак показују и извесне разлике у описивању појединих догађаја. Све те верзије, потекле из пера како познатих тако и анонимних аутора, чине једну групу историјских списка, која се формирала око хронике Симеона Логотета, централног дела византијске историографије из доба њеног

¹ Претпоставља се да је Симеон Логотет идентичан са Симеоном Метафрастом. Уп. *В. Василевскии*, *О жизни и трудах Симеона Метафраста*, ЖМНП 212 (1880) 379 сл.; *В. Злашарски*, *Извешта за българите в хрониката на Симеона Метафраста и Логотета*, *Сборник за народни умотворенин, наука и книжнина* 24 (1908) 6 сл.; *N. Tomadakis*, *Εἰς Σμειῶνα τὸν Μεταφράστην*, *ΕΕΒΣ* 23 (1953) 113—120. Међутим, *А. Каждан*, *Хроника Симеона Логофета*, *ВВ* 15 (1959) 128, н. 24, је прилично резервисан према овој идентификацији: Симеон Логотет је живео и деловао средином а Симеон Метафраст крајем X века.

² То се уосталом изричито и наглашава у рукописима Георгија Монаха, баш тамо где се завршавају описи догађаја везаних за 842. годину (ἕως ὅδε τὰ χρονικά Γεωργίου, ἀπὸ τῶν ὅδε μόνον τοῦ Αὐτοῦ Θετοῦ). Уп. *В. Василевскии*, *Хроника Логофета в славнском и греческом*, *ВВ* 2 (1895) 96—99; *КажЗан*, н. д. 127.

³ Још је *В. Василевскии*, *Два надгробнѣк стихотворенин Симеона Логофета ВВ* 3 (1896) 576, покушао да одреди terminus ante quem за настанак хронике Симеона Логотета, сматрајући да је то 963. година, јер Симеон Логотет не зна за смрт Стефана, сина Романа Лакапина. Те резултате потпуно прихвата *Каждан*, н. д. 128 сл., наглашавајући да је Симеонова хроника заиста написана између 948. и 963. године и да је њен аутор био савременик последњих догађаја које је описао. *Каждан*, н. д. 142 сл. настоји да одреди и чије је интересе заступао Симеон Логотет, који је у својим излагањима необично наклоњен цару Роману I Лакапину (920—944), а мало симпатија има за велике аристократске породице у савременој Византији (Дука, Фока, Куркуаса итд.). Његов закључак је да је Симеон Логотет припадао кругу аристократије блиском царском двору.

великог полета средишњег X века. Од познатих редакција и верзија Логотетове хронике ми ћемо, разуме се, овде поменути само најважније, почевши са окима које су публиковане и тако у целини приступачне.

У Париском рукопису бр. 1712 сачувана је једна редакција популарне византијске хронике, позната под именом Псеудо-Симеона, а коју је први објавио у Париском корпусу учени Француз Ф. Комбефис (1655). Касније је та редакција издата као хривика Симеона Логотета у Еонском корпусу, заједно са Тесфановим Настављачем.⁴ Давно је већ уочено да редакције хривике Симеона Логотета представљају и списи Теодосија Мелитинског, као и Лава Граматичара: први од аутора ових верзија Логотетске хронике био је савременик цара Константина VII Порфиогенита⁵, а што се тиче Лава Граматичара, он је изгледа био само преисивач Симеона Логотета, завршивши своје дело 1013. године.⁶ Најзад, и један део шесте књиге Теофановог Настављача — онај који се завршава описивањем догађаја из 948. године, представља редакцију хронике Симеона Логотета.⁷

Поред ових већ објављених и науци сасвим приступачних редакција историјског списка Симеона Логотета, постоји у великим европским библиотекама низ рукописа који садрже друге верзије овог популарног дела византијске историографије X века. Ми ћемо од њих опет навести само најважније. За даље проучавање односа између појединих редакција Логотетове хронике свакако да нарочито велики значај имају два грчка рукописа: Париски бр. 854 и Ватикански бр. 1807, на које је обратио пажњу још С. Шестаков⁸, дајући истакнуто место нарочито

¹ Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georghas Monachus, rec. I. Bekker, Bonnæ 1838, 603—760. В. Васиљевски који је међу првима обратио пажњу на хронику Симеона Логотета, одрицао је сваку вредност редакцији сачуваној у париском рукопису бр. 1712. Уп. *Василевскии*, Хроника 81. Међутим, Г. Острогорски, Славнскии превод хронике Симеона Логофета, Sem. Kond. 5 (1932) 17—19, је анализом вести тзв. Псеудо-Симеона утврдио да и ова верзија припада групи хронике Симеона Логотета. Прихватајући рехабилитацију Псеудо-Симеона, *Каждан*, н. д. 136—138, претпоставља да он није правио само неку врсту извода већ да је имао пред собом пратекст Логотетове хронике.

⁶ Према резултатима В. *Злашарског*, Известииа 13, и Г. *Острогорског*, Славнскии превод ЗС—33, спис Теодосија Мелитинског који је издао L. F. Tafel (Theodosii Meliteni qui fertur chronographia, München 1859) представља највреднију и оригиналу најближу публиковану редакцију хронике Симеона Логотета.

⁶ Дело Лава Граматичара (издање Leonis Grammatici chronographia ex. rec. J. Bekkeri, Bonnæ 1842), сачувано у Париском рукопису бр. 1711, на многим местима скраћује излагања хронике Симеона Логотета. Cf. D. Serruys, Recherches sur Théoprotomé (Theodose de Mélitene, Leon le Grammairien, Symeon Logothete etc), В Z 16 (1907) 8—18.

⁷ Theoph. Cont. ed. Bonn. 353—435.

⁸ С. *Шестак*, О рукописних Симеова Логофета, В В 5 (1898) 19—62. Придајући велики значај овим рукописима, С. Шестаков је сматрао да је Ватикански рукопис бр. 1807 био основ за наставак Париског рукописа бр. 1712 (редакција тзв. Псеудо-Симеона), а да је, с друге стране, Париски рукопис бр. 854 послужио за стварање оне редакције Симеоновог дела која је позната под именом Лава Граматичара.

оном првом.⁹ Међутим, када се говори о најважнијим редакцијама Логотетовог списка, свакако треба поменути и словенски превод, уочен већ од В. Васиљевског¹⁰, а који је у целини објављен захваљујући труду В. Срезњевског.¹¹

Пошто смо навели најважније редакције хронике Симеона Логотета, покушаћемо да их класификујемо, имајући при томе првенствено у виду њихов однос према првобитном тексту овог историјског списка. Према досадашњим резултатима од публикованих верзија Симеонове хронике највећу вредност има спис Теодосија Мелитинског¹², па ћемо њега и узети као основни грчки текст за регистровање података који се односе на историју југословенских народа. Међутим, већ је давно констатовано да поред публикованих верзија хронике Симеона Логотета има и таквих које су сачуване само у рукопису, а које својом блискошћу са првобитним текстом заслужују пажњу истраживача. То су, пре свега, два поменута грчка рукописа, Париски бр. 854 и Ватикански бр. 1807, у ствари две врло аутентичне редакције Симеонове хронике, настале из заједничког старијег рукописа.

У светлости истраживања сложеног проблема хронике Симеона Логотета и настојања да се утврди која је од њених редакција највернија и најближа оригиналу, нарочито истакнуто место добијао је већ поменути словенски превод. В. Васиљевски је несумњиво преценио његов значај, сматрајући да је то у ствари најаутентичнија редакција хронике Симеона Логотета.¹³ Полазећи од резултата В. Васиљевског, Г. Острогорски је пажљиво упоређивао пасусе словенског превода са одговарајућим партијама из неких других редакција Логотетове хронике, па је закључио да је баш словенски превод веома близак најаутентичнијим грчким рукописима, Париском бр. 854 и Ватиканском бр. 1807, и да не представља само варијанте публикованих редакција Теодосија Мелитинског и Лава Граматичара.¹⁴ Завршавајући своју анализу, Г. Острогорски сматра да најверодостојније редакције Симеонове хронике, сачуване у рукописима Париском бр. 854 и Ватиканском бр. 1807, као и словенски превод грчког текста имају заједничко порекло: настале су из истог грчког рукописа. У неким партијама је

⁹ С. *Шестаков*, Парижскал рукопис Симеона Логофета, В В 4 (1897) 167—183.

¹⁰ *Василевскии*, Хроника 78—151. Словенски превод је пронађен у лењинградској (Публичној) библиотеци, а на основу помена молдавског епископа Атанасија Кримке може се датирати у прву половину XVII века. Али В. Васиљевски сматра да је тада настао само препис словенског, тј. старобугарског превода, начињеног вероватно у XIV веку, истовремено са преводом познате хронике Константина Манасија.

¹¹ В. И. *Срезњевскии*, Симеона Метафраста и Логофета списание мира от ОБИИН и летописник собран од различвих летописец, С.-Петербург 1905.

¹² Уп. *Злашарски*, Известииа 13; *Острогорскии*, Славнскии превод 34.

¹³ *Василевскии*, Хроника 80.

¹⁴ Исто, 132—140.

словенски превод чак аутентичнији од поменутих грчких рукописа, јер су њихови писари понекад и грешшш.¹⁵

Из ових сумарно наведених карактеристика може се закључити да је хроника Симеона Логотета драгоцен спис из доба новог полета византијске историографије средином X века, али да се, на жалост, у њеном проучавању остало на доста давно донетим резултатима у очекивању бољег издања грчког текста које би било приређено на основу најверодостојнијих редакција из Париског рукописа бр. 854 и Ватиканског бр. 1807. Што се тиче значаја Логотетове хронике за ранију средњовековну историју наших земаља, напоменућемо да је у њој сачувана само једна вест која се односи на Хрвате.

Употребљено издање: Theodosii Meliteni qui fertur chronographia, ed. L. F. Tafel, München 1859.

Важнија литература: F. Hirsch, Byzantinische Studien, Leipzig 1876, 89—115, 303—355; H. Geizer, Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie II, Leipzig 1855, 329—384; C. de Boor, Römische Kaiser in byzantinischer Fassung II, Georgius Monachus, Georgius Cedrenus, Leo Grammaticus, B Z 2(1893) 1—21; B. Василев-СКУЉ, Хроника Логофета в славнском и греческом, ВВ 2 (1895) 78—151; K. Frachter, Die römische Kaisergeschichte bis auf Diocletian im cod. Paris 1712 und cod. Vatic. 163, BZ 5 (1896) 484—537; C. de Boor, Die Chronik des Logotheten, BZ 6 (1897) 233—284; Krumbacher 358—365; С. Шестаков, Парижскан рукописв хронике Симеона Логофета, ВВ 4 (1897) 167—183; С. Шестаков, О рукогшснх Симеона Логофета, ВВ 5 (1898) 19—62; D. Serruys, Recherches sur l'Építome (Theodose de Melitene, Leon le Grammaírien, Symeon Logothete etc.), B Z 16 (1907) 1—51; B. Злашарски, Известинта за бЂлгарите в хрониката на Симеона Метафраста и Логотета, Сборник за народни умотворешш, наука и книжнина 24 (1908) 1—161; S. Lampros, 'Αγιορείτικα αλοσλάσματα 'Ρωμαϊκής ιστορίας, Ν Ε 9 (1912) 321—343; Г. Острогорскии, Славнскии перевод хронике Симеона Логофета, Sem. Kond. 5 (1932) 17—37; N. Tomadakis, Εἰς Συμμόνα τον Μεταφράστην, ΕΕΒΣ 23 (1953) 113—138; Moravesik I, 515—518; A. Каждан, Хроника Симеона Логофета, ВВ 15 (1959) 125—143.

927.

ХРВАТИ ПРИПРЕМАЈУ РАТ ПРОТИВ БУГАРСКЕ

Писац ирво говори о сшању у чшшавој Бугарској иосле смрши цара Симеона.^{1*}

¹⁵ Острогорскии, Славнскии перевод 21—33. Још је Шестаков, Парижскан рукописБ 167—183, сматрао да је Париски рукопис бр. 854 послужио као основ за словенски превод, али је Г. Острогорскии утврдио да словенски превод стоји у равноправном положају не само према Париском рукопису бр. 854 већ и према Ватиканском бр. 1807.

¹⁶ Бугарски цар Симеон умро је 27. маја 927. године.

„А околни народи — Хрвати и остали (οἱ τε Χρωβᾶτοι καὶ οἱ λοῖλοῖ)¹⁷ — сазнавши за Симеонову смрт намеравали су да зарате против Бугара“.¹⁸

(Theod. Melit. p. 224)

Даље се оиисује еиидемија куге у Бугарској и византијски рашови ирошив Бугара,

¹⁷ Пошто постоји низ редакција хронике Симеона Логотета, занимљиво је упоредити да ли оне у овом пасусу показују разлике према тексту Теодосија Мелитинског. Разуме се да при томе могу бити узете у обзир само публиковане верзије, јер, када се ради о оваквим појединостима, важни рукописи Париски бр. 854 и Ватикански бр. 1807 на жалост остају изван нашег домања. Ову вест о нашој историји налазимо у истом облику и у тексту Псеудо-Симеона из Париског рукописа бр. 1712 који је послужио као основ за издање Ф. Комбефиса (Theoph. Cont. ed. Bonn. 740), као и хроника Георгија Монаха (Theoph. Cont. ed. Bonn. 904). Карактеристично је да се ђа Теодосијем Мелитинским, за кога смо рекли да представља најверодостојнију публиковану редакцију хронике Симеона Логотета, потпуно поклапа текст словенског превода: и овде се од суседних народа који су 927. године намеравали да крену против Бугара поименце наводе само Хрвати. Уп. Хроника Симеона Логофета, изд. В. Срезневскии, С.-Петербург 1905, 136. Међутим, извесне разлике у односу на Теодосија Мелитинског јављају се у редакцији хронике Симеона Логотета, познатој под именом Лава Граматичара, а за коју смо већ нагласили да је квалитетно најслабија. Овде се само каже да су после Симеонове смрти против Бугара устали околни народи, али се изричито не наводи ниједан од њих. Cf. Leonis Grammatici chronographia, ed. J. Bekker, Bonn. 1842, 315 sq. Најзад, вест о анти-бугарским плановима околних народа после маја 927. године налази се и у шестој књизи Теофановог Настављача, баш у оном аеном делу који такође представља верзију Логотетове хронике, где се поред Хрвата наводе још и Угри (Τούρκοι). Cf. Theoph. Cont. ed. Bonn. 412; Злашарски, Историн I—2, 519, н. 1.

¹⁸ Ова занимљива вест Симеона Логотета давно је запажена и регистрована у историјској науци. Тако је већ М. Дринов, ГОжвме Славне 432 сл., обратио на њу пажњу, али није поверовао у веродостојност излагања овог византијског хроничара. Непосредно после маја 927. године Хрвати, према њему, нису могли ништа да предузимају против Бугара, јер је цар Симеон пред крај своје владе закључио са њима мир. М. Дринов не верује ни у истинитост податка о Угрима који налазимо код Теофановог Настављача, наглашавајући да су Угри тада били заузети ратовањем на Западу. Прихватајући сумњу М. Дринова, В. Злашарски, Историн I—2, 518 сл., верује да је то у ствари лична комбинација византијског хроничара који је знао за Симеонов неуспео поход на Хрватску, али не и за мир закључен непосредно иза тога између Хрвата и Бугара. Зато је Симеон Логотет и претпоставио да су Хрвати наставили борбу против Бугара и после Симеонове смрти. Мислимо да нема разлога да се сумња у веродостојност овог податка, мада с друге стране ништа одређеније не може да се каже о томе да ли су Хрвати остали само на припремама за рат или су заиста напали новог бугарског цара Петра. Уосталом и S. Runciman (The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign, Cambridge 1929, 96 sq. и Bulg. Empire 178) у два маха само региструје ову вест без икаквог коментара, али за чудо узима верзију из шесте књиге Теофановог Настављача (в. пр. 17), која поред Хрвата помиње и Угре. И SiSić, Povjest I, 428 81., полази од верзије ове вести код Теофановог Настављача, претпостављајући да су Угри тада од Бугара освојили Срем и источну Славонију, и истовремено неосновано тврди да је нови бугарски цар Петар (927—969) обновио са Хрватима мир који је још његов отац Симеон закључио.

(ή -του Δολιάνου επανάσταση)³. Када он тамо стиже и у неки град уђе, војсковођа (στρατηγός), дочувши за монаха, позва га себи преко гласника. И чим овај стиже, он му постави питање — спремао се, наиме, да уђе у рат са Бугарима (μετά των Βουλγάρων)⁴— „Када је добро да се отпочне рат?“. Он одговори „Пусти ме ову ноћ и сутра ћу ти одговорити“. Приступивши зором, рече војсковођи „Ако желиш постићи победу, отпочни борбу са њима у недељу“. Беше тада среда. Верујући пак речима лажног пророка [војсковођа] објави то читавом граду. И могло се видети како се сви сакупљају око скитнице, као свеца и пророка га поштујући и клањајући му се. Када је дошла недеља, прикупивши сву војску, војсковођа дође монаху. И поклонившиму се и благослов од њега примивши, изиђу [војнициј из града на челу са војсковођом. И чим борба поче први паде војсковођа. Остали видевши њега, одмах се обрете у бекство и Бугари их гонећи скоро све побију. Они који су преживели, као и остали становници града, тражили су монаха да га убију. Али, овај, сазнавши то преко неког, неопажан од икога, умаче из града и оде Бугарима⁵. И тамо не знам на који начин Дељану представљен, остаде са њим, храбрећи и њега својим лажним речима, све док и он [Дељан] није био ослепљен од Алусијана⁶. И тако поново побегавши оданде, ишао је из места у место, лутајући и тумарајући“.

(AA SS, Nov. III, p. 578—9)

После ових лушања монах се врашио у манасшир.

1018. године у административном погледу биле организоване као тема Бугарска. (О термину Бугарска у изворима тога времена уп. коментар за вести Јована Скилице нап. 9).

³ О познатом устанку Петра Одељана, започетом у Београду (1040), в. детаљније коментар за вести Јована Скилице нап. 202—242. Што се тиче података из житија св. Лазара Галесијског, занимљив може да буде облик имена вође устанка — Δολιάνος. (О облицима Дељановог имена у савременим византијским изворима уп. *Злашарски*, *Историл II*, 48, н. 2; *М. Динић*, *Петар Дељан*, 237). Бугарски научник *Благоев*, *Деллн 6*, упозорава да Михаило Псел и Јован Зонара зову Петра Одељана Δολιάνος, што тумачи као погрдну изведеницу од грчке речи δόλιος = лукав, превртљив.

⁴ О значењу етничког термина Бугари (Βούλγαροι) уп. коментар за вести Јована Ставрија нап. 10.

⁵ Мада је доста опширна, ова занимљива прича нашег хагиографског извора не даје никакве прецизније податке који би нам помогли да утврдимо о коме се граду ради. *Литаврин*, *Болгарил* и *Византил* 385 сл., грешни када тврди да се град у који је побегао наш јунак налазио у Грчкој. Писац житија само каже да је својевољни монах пошао „επί τῆς δὲ οὐσῶς μέρη“, што може да се односи на југоисточне делове Балканског полуострва, а никако искључиво на Грчку.

⁶ Несумњиво да је аутор житија добро обавештен о судбини овог монаха. О ослепљењу Петра Одељана в. коментар за вести Јована Скилице нап. 238.

ЈОВАН СКИЛИЦА

Јован Скилица, највероватније пореклом из Мале Азије из теме Тракесион¹, заузимао је у Царству значајне положаје куропалата и друнгара вигле², а осим тога помиње се још као протовестијар. Живео је, како то сам каже, у време чувеног филозофа Михаила Псела (о.1018—1096/7). Како је он највероватније аутор правног списка упућеног 1092. године цару Алексију I Кожнину, његова смрт се ставља у последње године XI века. Иако је био истакнута личност не помиње се ни у једном савременом извору и ово је све што се зна о његовом животу и раду.

Написао је дело под називом Кратка историја — Σύνοψις ἱστοριῶν, које обухвата период од 811. до 1057. г. Неки се рукописи завршавају међутим са 1078. г., али по свему изгледа да наставак од 1057. надаље није његово дело већ непознатог писца³ (види Увод за Скиличног Настављача). Дело је написано највероватније пред крај XI века, за време владе цара Алексија I Комнина (1081—1118).

¹ Скилица-Кедрен, I, 5, 4—5.

² У Vindob. hist. gracc. 35 наслов његовог дела гласи: Ἰωάννου Κουροπαλάτου καὶ γεγονότος Δρουγγαρίου της βίβλας του Σκυλίτζης επιτομῆ ἱστορίας.

³ У једном делу рукописа изричито је наведено да Скилично дело иде до владе Исака I Комнина, дакле до 1057. г.; наставак се ослања скоро у потпуности на Аталијата, кога Скилица у предговору своје хронике, где наводи своје изворе, не помиње. Хроника Георгија Кедрена, који је скоро дословце исписивао Скилицу, завршава се такође са 1057. г., уп. *Moravcsik*, I, 336 и 340. Латински превод Габија завршава се такође доласком на престо Исака I; уп. *F. Hirsch*, *Byzantinische Studien*, Leipzig 1876, 358—359. Питање године којом се завршава Скилично дело није још коначно решено у науци, јер има рукописа у којима се завршава са 1078. или чак 1081. г.; поред наведене литературе уп. још *Seger*, *Byz. Historiker*, 38—58, *C. De Boor*, *Zu Johannes Skylitzes*, *B Z* 13 (1904), 356—369, *ucuu*, *Weiteres zur Chronik des Skylitzes*, *B Z* 14 (1905), 463—467, *Prokić*, *Zusätze*, 20—24, *ucuu*, *Скилица*, 65—68, и У најновије време *КазЛдан*, *Из историји византијској хронографији*, 106—109.

Поред осталих аргумената о којима би требало убудуће водити рачуна приликом решавања питања да ли је Хроника после 1057. г. из пера Скилице или другог, анонимног, писца, постоји и једно место код Скиличног Настављача, 715, 7—8. Наиме приликом излагања о узроцима устанка Ђорђа Војтеха писац се позива на узроке устанка под Оделаном додајући да су они раније објашњени, дакле у оном делу хронике који достиже до 1057. г.

Скилица је себи ставио у задатак да на оскову усмених сведочанстава и старијих дела, која су по његовом схватању била нетачна, тенденциозна и контрадикторна, напише НОВ историјски преглед ослобођен свих ових недостатака. За доба од 811. год. до средине X века користио је пре свега Теофановог Настављача, затим Генесија идр. За крај X и почетак XI века и за прву половину XI века служио се изворима који су данас изгубљени: Теодором из Севастеје, односно Теодором из Сиде, Димитријем из Кизика и Јованом Лидом. У томе и лежи велики значај Скиличиног дела: за скоро цео један век његова историја је данас основни и највреднији извор.⁴

Скиличино дело по композицији спада у ред царских хроника; влади сваког цара посвећен је, наиме, посебан одељак. Скилица се, међутим, не држи стриктног хронолошког реда; збивања за владе једног цара су основна тема на коју он надовезује остале догађаје. Дешава се тако да се писац често враћа унатраг, да описује споредне догађаје који су довели до одређених ситуација, да повезује у једну целину раније догађаје, да антиципира друге, да ради бољег разумевања понавља извеске ствари, без обзира на основни хронолошки ред хронике.

Оригинални текст Скиличиног дела није још објављен иако постоје бројни рукописи; објављен је једино латински превод, на основу једног рукописа из млетачке библиотеке Марћане (XIII—XIV в.), с краја XVI века, који је приредио J. V. Gabius.⁵

Данас се још увек користи компилација Георгија Кедрена, иако је критичко издање већ одавно обећано.

Георгије Кедрен, о чијем животу се не зна скоро ништа, био је највероватније монах. Његова Историја од стварања света до 1057. г. носи исти наслов као Скиличино дело. То је највећим делом механичка компилација написана на основу старијих дела. Ово нарочито важи за период од 811. до 1057. г. за који је Кедрен скоро дословно преписао Скилицу. Кедренова Историја од IX века нема, дакле, самосталне вредности али управо у томе и јесте њен значај, све до оног дана док се не појави критичко издање Скиличине историје.

С обзиром да не постоји критичко издање Скиличиног дела, коришћене су боље варијанте како оних рукописа којима се служио издавач Кедрена, Бекер, тако и неких других. То су следећи рукописи:

A — Vindobon. hist. graec. 35 (XII в.)

C — Paris.-Coislin. 136 (XII в.)

⁴ C. De Boor, Zu Johannes Skylitzes, BZ 13 (1904), 361.

⁵ Historiarum compendium, quod incipiens a Nicephoro imperatori a Genicis obitu ad Imperium Isaaci Comneni pertinent a Joanne Curopalatae Scillizze magno drungario viglae conscriptum a J. V. Gabio conversum, Venetiis 1570. У уводу је Gabius забележио да је млетачки рукопис колациониран са рукописом из Ватикана, и након исправки преведен на латински.

O³ — Охридски бр. 79 (XI в.)⁶

U — Vindob. hist. graec. 74 (XIII—XIV в.)⁷

Нарочито је важан за историју Јужних Словена рукопис U. De Boor⁸ је утврдио да је овај рукопис с краја XIII или почетка XIV века али да је преписивач имао пред собом предложак с почетка XII века. Овај се завршавао почетком владе Исака I Комнина, 1057. г., и написао га је Михаило, епископ Деволски. Овај рукопис значајан је по томе што је Михаило Деволски унео у њега 66 допуна и исправки за период од 976. г. до 1057. г. У рукопису U се последње четири допуне — од No. 67 до 70 — односе на период после 1057. г., али оне не потичу из пера Михаила Деволског, јер се рукопис који је он преписивао завршавао са 1057. г.⁹ Питање извора којима се служио Михаило Деволски за своје исправке и допуне засад је остало нерешено. Де Бор и Прокић¹⁰ претпостављају да су многе узете из оних извора којима се Скилица служио, пре свега из хронике Теодора из Севастеје, а које овај није дословно исписивао већ је неке вести или скраћивао или чак мењао. Изгледа да је Михаило имао друге изворе за црквену историју. Осим тога, како је Деволска дијалекта потпадала под Охрид, њему је била позната историја ове архиепископије. Стиче се, међутим, сасвим одређен утисак да је Михаило Деволски многе податке црпео из свог познавања прилика и прошлости краја у коме је живео, а многе исправке уносио на основу познавања словенског језика. Све допуне и исправке везане су за историју Јужних Словена или за Охридску архиепископију. У томе је њихова велика вредност и значај. Допуне и исправке Михаила Деволског према рукопису U унете су одмах испод текста Кедрена и њихово место у тексту је обележено словима а, b, c, итд.

Скиличино дело у компилацији Кедрена најважнији је грчки извор за нашу историју друге половине X и прве половине XI века. Једино у том делу постоји извесно систематско излагање односа Византије и Самуилове државе, додуше ограничено највећим делом на војне догађаје. То исто важи и за устанак Петра Одељана и борбе Дукље

⁶ Овај рукопис је регистрован и само делимично објављен код Ф. И. Успенског, Охридскал рукописв Иоанна Куропалата Скилицм, ИР АИ 4/2 (1899), 1—8. Овај рукопис не налази се више у Музеју града Охрида, јер су га 1916. г. однеле бугарске војне власти, уп. В. Мошин, Ракописи на народниот музеј во Охрид, Народен Музеј во Охрид, Зборник на трудови, Охрид 1961, 168. *Каждан*, Из историји византијској хронографији, 106—107, мисли да је овај рукопис из почетка XII века.

⁷ Све допуне и исправке из овог рукописа објављене су *коц Прокић*, *Zusätze*, 28—37. За овај рукопис, поред увода и каментара Прокић, *Zusätze*, 24—27 и 39—50, јојни. *Mabillis*, *Zwei Wiener Handschriften des Johannes Skylitzes*, Breslau 1890; C. De Boor, Zu Johannes Skylitzes, B. Z. 13 (1904), 366 sq. и *Moravcsik* I, 426—427.

⁸ C. De Boor, o. c., 367—369.

⁹ *Prokić*, *Zusätze*, 25, сматра да је Михаило Деволски био без сумње писац свих допуна до 1057. г. Аутор допуна после 1057. г. је непознат.

¹⁰ C. De Boor, Weiteres zur Chronik des Skylitzes, B Z 14 (1905), 435, *KProkić*, *Zusätze*, 26—27.

за независност. Поред тих вести пружа још низ краћих, али не мање значајних вести о насељавању Печенега у наше крајеве, о великашима из Самуилове државе у Византијском Царству, о збивањима у суседној Драчкој области, итд. Раније вести које се односе на историју наших народа пренете су од других писаца и зато су коментарисане у Византијским изворима I и II.

Употребљено издање: Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae opе ab I. Bekkero suppletus et emandatus II. Bonnae 1839.

Важнија литература: *Гилџфердинг*, Историн Сербов и Болгар, 177—280; *Василевски*, Печенеги, 1—25; *Раџки*, Вогба, 1—135; *Дринов*, ВЗжнвте Славне, 460—520; *Дринов*, Началото, 317—364; *F. Hirsch*, Byzantinische Studien, Leipzig 1876, 356—375; *Васил*евски*, К историји 976—986, 56—124; *Иречек*, Историн Булгар, 177—194; *Скабаланович*, Виз. государство, 220—228 и passim; *Segez*, Byz. Historiker, 38—58; *Лишовски*, Из историји, 120—141; *Geizer*, Bistümerverzeichnisse, 40—72; *Krumbacher*, 365—368; *Усиенски*, Надписв, 1—4; *Ф. И. Усиенски*, Охридска рукописБ Иоанна Куропалата Скилицм, ИРАИ4/2 (1899), 1—8; *Schlumberger*, Ероpee, I, 585—672, II, 113—432; *C. de Boor*, Zu Johannes Skylitzes, BZ 13 (1904), 356—369; *C. de Boor*, Weiteres zur Chronik des Skylitzes, BZ 14 (1905), 408—467, 757—759; *Prokic*, Zusätze, 1. sq.; *Прокић*, Постанак, 213—307; *Прокић*, Скилица, 61—156; *Иванов*, Беласицката битка, 1—15; *Прокић*, Постанак Охридског патријархата, 175—267; *Сшгомов*, Об источниках Лвва ДБЛКОШ, 106—166; *Снегаров*, Охридска архиепископшн, 1—46, 162 sq., 195—198, 219—241, 285 sq.; *N. Iorga*, Medaillons d'histoire litteraire byzantine 15. Jean Skylitzes, Byz. 2 (1925), 275—277; *Благоев*, Происход, 485—590; *Благоев*, Скилица, 1—64; *Радојчић*, Како су називали Србе и Хрвате, 1—15; *Анастасијевић*, Хипотеза, 1—12; *Баласчев*, БЪЛгарите, 4—84; *Благоев*, Делнн, 1—22; *Runciman*, Bulg. Empire, 217—261; *Злашарски*, Устройство Болгарији, 49—68; *Расовски*, Печенеги, 1—8; *Granič*, Glossen, 395—415; *Мушафчиев*, Старинт друм, 19—148; *Adontz*, Samuel, 1—63; *Иречек*, Поправкии добавки, 104—124; *Kyriakides*, Вуџ. Μελέται, 29—232, 258—262; *Banescu*, Les duches, 1 sq.; *M. Gyoni*, Skylitzes et les Vlaques, Revue d'histoire comparee 25 (1947), 155—173; *Каришковски*, О хронологији, 127—138; *Историја I*, 237—240, 275—285; *Colonna*, 116—118; *Laurent*, Le theme byzantin de Serbie, 185—195; *Moravcsik*, I, 335—340, 426—427; *Оширогорски*, Историја, 213; *Пеширов*, Восстание Петра и Бонна, 121—144; *Литаврин*, Болгарин и Византин, 1—376; *Историн на БЪлгарин*, 140—162; *Каждан*, Из историји византијској хронографији, 76—96; *Ташковски*, Самуиловото царство, 1 sq; *Ostrogorsky*, Geschichte³, 176; *Динић*, Петар Дељан, 310—315; *Ферлуга*, Драч, 117—131; *Wasilewski*, Sirmium-Serbie, 465—482.

963—976.

ОБНОВА ВИЗАНТИЈСКО-БУГАРСКОГ УГОВОРА, СМРТ БУГАРСКОГ ЦАРА ПЕТРА И НАГОВЕШТАЈ УСТАНКА КОМЕТОПУЛА

Петар¹, цар Бугара, обновивши ускоро² (τάχρα) после смрти своје жене³ мир, склопи уговор* са царевима давши као таоце и своја два сина Бориса и Романа³; и после кратког времена (μετά

¹ Петар је био син бугарског цара Симеона (893—927) из другог брака са сестром утицајног бољара Георгија Сурсувула. Симеон је свога најстаријег сина замонашио а за наследника одредио млађег Петра. Петар је био владар без нарочитих квалитета али га извори приказују као побожног и благог, па је тако дошло до његовог проглашења за свеца; уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 516—518, 524—525.

² *Анастасијевић*, Хронологија изашиљања Бориса II и Романа, 135, преводи са „тобож“. Цео овај пасус преведен је код *Прокића*, Постанак, 239, и још код *Анастасијевића*, ibidem, 135. С обзиром на важност овог пасуса дајемо и латински превод J. Габија: Petrus autem Bulgarorum rex, uxore sua vita functa, ut pacem renovaret, foedus cum Imperatoribus percussit: datis obsidibus duobus liberis suis Borise et Romano, ac paulo post excessit e vita, et deinde filii in Bulgariam missi sunt, ut patrium retinerent Imperium, et comites ultra progredi prohiberent. David enim et Moses et Aaron et Samuel unius eorum comitum qui in Bulgaria plurimum poterant filii de rebellione cogitantes res Bulgarorum perturbant. Зонара, III, 495, 31—33, не употребљава никакав временски прилог.

³ Жена бугарског цара Петра је била унука византијског цара Романа I Лакапина (920—944) и ћерка његовог најстаријег сина Христифора, очевог савладара. Звала се Марија и приликом удаје, која није најповољније примљена у византијским дворским круговима, узела је име Ирина. Уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 532—3 и 535, н. 1; *St. Runciman*, Emperor Romanus Lacapenus and his Reign, Cambridge 1929, 97; *уциу*, Bulg. Empire, 179—181. Царица Марија-Ирина умрла је 963. године; уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 569, и *Анастасијевић*, Хронологија изашиљања Бориса II и Романа, 135 и нап. *St. Runciman*, Bulg. Empire, 198, држи међутим да је она умрла 965. године, али не даје разлоге оваквог датирања. *Пеширов*, Западната бугарска Држава, 151—164, произвољно је мењао хронологију: Петрова жена је умрла у јесен 968. или у пролеће 969. године; уговор је склопљен у лето 969. године; Борис и Роман послати су у Цариград 969. а не 963. године.

⁴ Ради се о обнављању уговора између Бугарске и Византије из 927. године. Уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 516—536. *Анастасијевић*, Хронологија изашиљања Бориса II и Романа, 135, слободно преводи: уговор о пријатељству.

⁶ Цареви.су Василије II и Константин VIII, синови Романа II (959—963); уп. *G. Ostrogorsky — E. Stein*, Die Krönungsordnungen des Zeremonienbusches. Chronologische und verfassungsgeschichtliche Bemerkungen, Byz. 7 (1923), 198, n. 1. Како су они у време очеве смрти, 15. марта 963. године, били малолетни регентство је преузела њихова мајка Теофано и оно је трајало до проглашења Нићифора II Фоке за цара, 16. августа те истг, 963. године. За владе Нићифора II код Скилице-Кедрена ни једном више није употребљен плурални облик, као на овом месту, иако су формално нови цар и Романови синови били савладари. Нићифор се помиње или по имену или само као βασιλεύς; тако је код Скилице-Кедрена одређена и даља хронологија догађаја, наиме, само по годинама Нићифорове владе ἐτος τῆς αὐτοῦ βασιλείας, Скилица-Кедрен, II, 356/6, 361/14, 363/19, 372/3. Штавише, приликом похода Нићифора у Киликију код Скилице-Кедрена (ib. 361/17) је забележено да га је на том путу пратила „жена Теофано са синовима“, тј. са Василијем и Константином, али не помиње их као царева. Нема дакле никакве сумње да је дошло до смрти царице Марије-

К Е К А В М Е Н

Познати руски византолог В. Г. Васиљевски открио је у Московској синодалној библиотеци рукопис из кога је извадио два дела и заједно са В. Јернштетом критички их издао 1886. године. Ова два дела издавачи су назвали: „Стратегикон” и „Савети цару”.

Два питања су се поставила и још се постављају у науци у вези са овим рукописом: 1) да ли је аутор првог дела — Стратегикона — аутор и другог дела — Савета цару — или су они од различитих писаца, и 2) ко је писац, односно ко су писци тих дела. Према Васиљевском¹, с ким су се сложили касније нпр. Крумбахер, Валденберг, Златарски², ова два списка нису од истог аутора. У новије време изгледа да је тог мишљења и мађарски византолог Моравчик, или да, у најмању руку, сумња у идентичност аутора Стратегикона и Савета цару, јер их у свом великом делу *Byzantinoturcica* одваја стављајући прво *sub voce* Кекауменос, а друго под *Anonimi Nuthesia* (тј. Поуке анонимног аутора).³ Међутим, ово се мишљење није дуго одржало у науци и већ је Јорга наслутио, на основу општих погледа исполњених у оба дела, да су она од истог аутора.⁴ Касније су Баклер и Банеску⁵, детаљно анализирајући оба списка и упоређујући их са језичке и стилске стране, пружили довољно доказа да је Јорга био на правилном путу. Њима се касније придружио одличном расправом Ђони⁶, а у новије време Цанкова-Петкова, Бек и Лемерл⁷. Постоји само један рукопис из XV века али недовољно критички издат; ново критичко издање, које се сада припрема, допринеће свакако бољој анализи текста.

О аутору и његовим прецима зна се врло мало. У науци се о овим питањима дуго водила дискусија, која додуше још није окончана. Најновији резултати до којих је дошао Лемерл показују следећу слику⁸:

¹ *Vasijiteckuii*, Совети, 244—249.

² *Krumbacher*, 268—269; *V. Valdenberg*, *Nikoulitza et les historiens byzantins contemporains*, *Byz.* 3 (1926), 95; *Златарски*, *Историји*, 1/2, 75.

Moravcsik, I, 350—351.

N. Jorga, *Medaillons d'histoire litteraire byzantine*, *Byz.* 2 (1925), 278, Н. 1.

Buckler, *Authorship*, 7—26; *N. Banescu*, *A propos de Kekaumenos*, *Byz.* 13 (19 8), 129—130.

Gyoni, *L'oeuvre*, 106.

Цанкова, *ГОгозападните бгларски земи*, 591—593; *Бек*, *Vademecum*, 12; *Lemerle*, *Prolégomenes*, 5—8.

• *Lemerle*, *Prolégomenes*, 36—37.

прадеда Кекавменоз био је патрикије Sembat Kichatzi, који се помиње на једном натпису из ђурђијанског места Егрека, северозападно од Ерзерума. Најзначајније је да надимак патрикија Сембата значи „изгорео” што одговара грчком „Кекавменос”.⁹ Овај патрикије већ је тада био везан за Византију и могао је припадати генерацији рођеној почетком X века. Кекавменов деда (Кекавмен I) патрикије и стратег Ларисе и Македоније, чије је име Григор, био је најпре топарх у ђурђијанској области Таика почетком друге половине X века, а стратег Хелладе са седиштем у Лариси 80-тих година X века, свакако до 983. године, а затим је отишао у Цариград. Налазимо га опет у Егреку 1006—1007. године, можда као једног од поглавица које је тамо посавио византијски цар Василије II (976—1025) кад је ову област прикључио Византији. Кекавменов отац (Кекавмен II), чија је каријера непозната, становао је било у Цариграду било у својој земљи и био је још жив 1067. године.

О самом аутору (Кекавмен III) познато је оно што сам о себи каже у свом спису: да је, наиме, 1040. године учествовао у борбама за угушивање Одељановог устан :а; да је априла 1042. године присуствовао збацивању с престола и ослепљењу цара Михаила V Калафата (1041—1042) и да је вршио извесне управне функције у Хелади.¹⁰ Био је представник војно-феудалног провинцијског племства¹¹ које је у XI веку водило огорчену борбу за власт са чиновничким племством. и које је коначно, са доласком на престо Алексија I Комнина (1081—1118), победило. Као такав се огледа и у саветима које даје у свом делу.

Издавачи су ово дело назвали *Secaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus*. Васиљевски је, ослањајући се на садржину текста, дело назвао: „Совети и разкази византијског бшприни XI века”. У најновије време Ђони, Бек, Лемерл¹² указали су на то да наслов Стратегикон не одговара сасвим садржини и да га аутор сам не би био тако назвао. Боље речено, овај назив одговара једној, додуше, важној групи параграфа, оној где се аутор обраћа стратезима. На једном месту чак и говори о „неком другом Стратегикону”, па је тако можда овај назив узет не сасвим оправдано за цело дело. Лемерл одбацује исто тако и мишљење које је досад преовлађивало у науци, да се у свом делу обраћа само синовима.¹³ Он наводи низ места из којих се види да је дело посвећено његовом сину или синовима, али не искључиво њима.

⁹ Већ су раније указали на такву могућност *VacwbeecKuii*, Совети, 116, и *Gyoni*, *L'Oeuvre*, 112.

¹⁰ *Lemerle*, *Prolegomenes*, 21, мисли да је био стратег Хеладе.

¹¹ Нема сумње да је Кекавмен био феудалац, иако *Lemerle*, *Prolegomenes*, 80, сматра да установе о којима пише Кекавмен не дају никакво феудално обележје режиму у коме све потиче од цара. На то питање посебно се осврнуо: *Г. Г. Лутаврин*, ББШЛИ Кекавмен, автор „Стратегикона”, феодалом? Византијске очерке, Москва 1961, 217—240.

¹² *Gyoni*, *L'oeuvre*, 101—102; *Beck*, *Vademecum*, 16—17, *Lemerle*, *Prolegomenes*, 18—19.

¹³ *Lemerle*, *Prolegomenes*, 12—19, али су и други пре њега указали на ту чињеницу; уп. *Gyoni*, *L'oeuvre*, 101.

У сваком случају не би требало смањити значај дела оваквим закључком. И док Бек указује да дело треба сматрати „Приручником аристократе и велепоседника”, Лемерл предлаже да се бар делови који се односе на топархе и цареve назову: „Савети и приповедање за поштена човека” и тако се сасвим приближио наслову којег је пре више од 80 година предложио Васиљевски.

Кекавменови савети су од велике важности за историјску науку, јер он сваки савет пропраћа и илуструје конкретним историјским догађајима. Посебно су важни за прошлост наших народа. Како он гледа на двор, цара, царицу, администрацију, војску, итд.? Према цару и царици на двору буди повучен, саветује, не намећи се и што мање говори. За грубог војника и човека из провинције двор је исувише клизав терен. Али посете двору нису једина форма односа према цару; могу се подићи и буне против њега. Генерали и властела, пре свега они из Мале Азије, често су дизали устанке и проглашавали новог владара. Кекавмен опрезно саветује свом читаоцу да на сваки начин остане веран цару у Цариграду, чак и ако треба да игра дволичну улогу према устаницима. Као добар феудалац он доследно заступа интересе своје класе и зато саветује цару да на све своје „поданике” подједнако гледа. Писац даље с негодовањем говори о фискалним и судским неправдама, јер је фискални притисак од стране централне владе био огroman и ишао је често на штету властеле.

Практичан сдшсао Кекавмена показује се и на другој страни: основно је чувати свој интерес и у кући и изван ње. Овај практичан смисао личи понекад и на ускогрудост. Аутор сматра да није добро имати много пријатеља, позајмљивати им новац и звати их кући. То не доноси никад добро. О женама је боље и не говорити, саветује писац. А кћерке и жена, налаже он, морају се добро чувати у кући. Лично искуство створило је код њега неповерење према лекарима и посланицима. Најбоље је живети повучено и обрађивати своју „земљу”, одлазити што мање на двор и бити што независнији. То су његови идеали и они сигурно одговарају идеалима многих других феудалаца из византијске провинције XI века.

Није место да се овде улази детаљније у приказивање садржине списа; он се одликује тиме што даје за XI век пресек живота у византијској провинцији, која је скоро непозната из других извора. Већина византијских писаца посматра догађаје из Цариграда и из те перспективе износи збивања у Царству посвећујући само узредно пажњу унутрашњости Царства. Написано од човека који је свим својим бићем везан за провинцију, на основу искуства стеченог у провинцији или лично или на основу докумената и прича других, језиком и стилем, често рогобатним, којима се у тој провинцији говорило и писало, ово дело представља редак изузетак у византијској литератури и у толико је вредније и значајније.

Одавно се покушало да се ближе одреди личност Кекавмена, аутора овог списа, подацима из других извора, пре свега с циљем да се докаже да је аутор овог списа у ствари познати византијски војсковођа XI века Катакалон Кекавмен. Овај је био родом из Јерменије, 1038.

године командовао је једним одељењем из малоазијске теме Арменијакон које је ратовало на Сицилији, 1042. године бранио је цара Михаила V Калафата од напада народа у Цариграду, затим је био стратег теме Паристрион на Балкану, 1045. године дука Ивиријске теме, 1047. године бранио је Константина IX Мономаха (1042—1055) против претендента Лава Торникија, 1050. године ратовао је против Печенега и био заробљен; био је затим дука Антиохије у Сирији и коначно 1057. године победио је војску коју је царигардска влада послала против новопроглашеног цара Исака I Комнина, коме је, после победе препустио престо. Не може се, међутим, Катакалон Кекавмен сматрати истим са оним Кекавменом који је 1094. године учествовао у једној завери против цара Алексија I Комнина (1081—1118). Можда је то био његов син или неки рођак.

Већ је Василијевски одбио ову могућност идентификације, као и претпоставку да је писац овог дела син славног генерала Катакалона Кекамена.¹⁴ Ђеорђина Баклер учинила је, међутим, покушај да докаже да је аутор Стратегикона управо чувени генерал.¹⁵ Банеску¹⁶ и Ђони¹⁷ одбили су ову хипотезу, док Моравчик¹⁸ и Бек¹⁹ данас сматрају да је генерал Катакалон Кекавмен писац овог дела. У најновије време заузели су негативан став према оваквој идентификацији Цанкова-Пегкова и Лемерл.²⁰ Овај последњи истиче да је хипотетично све нашта се ослања оваква идентификација и да је једини податак који би се могао приписати обема личностима присуствовање побуни у Цариграду 1042. године. И стварно, ово је исувише оскудан аргуменат да би се таква идентификација могла прихватити.

Породица Кекавена била је у уском сродству са једном великом и значајном тесалијском породицом из Ларисе, са Николицама.²¹ Кекавмен их у свом делу често помиње, али на жалост, и поред бројних података о њима, ипак су породични односи остали још увек делимично неразјашњени. О тим везама писано је много, али су закључци још умногоме хипотетични. Ипак је могуће следити у главним цртама историјат ове породице. Њен најстарији претходник је Николица I; за време цара Романа II (959—963) он је постао дука Хеладе и доместик екскубита Хеладе, али је ову последњу функцију изгубио 979. г. и уместо ње добио власт над Власима Хеладе. Изгледа да је његов син, Николица II,

¹⁴ *VasMbeecKuii*, Советв., 249—250, 118—121.

¹⁵ *Buckler*, Authorship, 7—26; *G. Buckler*, Can Cecaumenus be the author of the Strategikon, Byz. 36 (1936), 139—141.

¹⁶ *N. Banescu*, Un duc byzantin du XI^e siècle: Katakalon Kekaumenos, Academie Roumaine, Bulletin de la section historique 11 (1924), 25—36; *N. Banescu*, A propos de Kekaumenos, Byz. 13 (1938), 129—138.

¹⁷ *Gyoni*, L'oeuvre, 128.

¹⁸ *Moravcsik*, I, 350—351.

¹⁹ *Beck*, Vademesum, 16.

²⁰ *Цанкова*, ГОгозападните бџгарски земи, 598—600; *Lemerle*, Prolegomenes, 39. Против идентификације Кекавена, аутора списа и славног генерала је и *P. Orgels*, Cecaumenos et la guerre petchenegue, Byz. 36 (1936), 402—408.

²¹ Породица Николица је највероватније словенског порекла, уп. *Цанкова*, ГОгозападните бџгарски земи, 596—598, и *Латаврин*, ВВ XX (1961), 291—292.

983. г. постао стратег Хеладе и да је он предао 985. г. Ларису Самушгу.²² Николица III Делфинас био је протоспатар, стао је против своје воље на чело побуне Грка, Влаха и Словена у Тесалији 1066. године, био је после тога затворен у Амасији и око 1068. г. вратио се у Ларису.

Време када је Кекавмен писао своје дело не може се сасвим прецизно одредити. Доскоро се сматрало да је ово дело састављено после 1071. године. Новија истраживања показала су да се време писања дела може протегнути на неколико година. Већ је Ђони померио terminus post quem на 1075. годину, јер се у Стратегикону помиње као покојни цариградски патријарх Јован Ксифилин, који је умро 2. августа 1075. г.²³ Михаило VII Дука (1071—1078) је последњи цар кога аутор помиње, па би према томе ово дело било написано у периоду између 1075. и 1078. године.²⁴ Била би међутим, потребна анализа сваке вести или групе вести ради утврђивања времена њиховог настанка, јер године када је дело најкасније могло бити написано, у овом случају могу да показују само када су вести скудљене у једну целину или редиговане у облику књиге.²⁵

Употребљено издање: Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus, edd. В. Wassilewsky — V. Jernstedt (Записки Историко-филологическог факултета Императорског С. Петербурског Университета XXXVIII) Petropoli, 1896. Ново критичко издање са енглеским преводом и коментарима, које је припремала покојна Баклер, (уп. *Buckler*, Authorship, 7), није угледало светлост; сада је у припреми ново издање у Букурешту (уп. Bulletin d'information et de coordination, Association internationale des etudes byzantines, No. II (1965), 46).

Преводи: *VasMbeecKuii*, Советв, превод најинтересантнијих одломака; цео превод на немачком, *Beck*, Vademesum.

Важнија литература: *Vasulbevskii*, Советв, 242 sq., 102 sq., 316 sq.; *Krumbacher*, 269; *Gh. Diehl*, Dans l'Orient byzantin, Paris 1917, 149—166; *N. Jorga*, -Medaillons d'histoire littoraire byzantine, I, Les historiens, Byz. 2 (1925), 277—279; *V. Valdenberg*, Nikoulitza et les historiens byzantins contemporains, Byz. 3 (1926), 95—121; *Злашарски*, Историн I/2 и II, passim; *Buckler*, Authorship, 7—26; *G. Buckler*, A propos de Kekaumenos, Byz. 13 (1938), 129—138; *G. Buckler*, Can Cecaumenus be the author of the Strategikon?, Byz. 13 (1938), 139—141; *P. Orgels*, Kekaumenos et la guerre petchenegue, Byz. 13 (1938), 402—408; *Gyoni*, L'oeuvre, 96—180; *Г. Цанкова-Пешкова*, За похода на Василии II срещу крепостн Морин, Изв. на инст. за ОБЛГ. ист. 3—4 (1951), 279—286; *H. Gregoire*, Hellenica et Byzantina, ЗРВИ

²² Тако мисли *Lemerle*, Prolegomenes, 44, наспрот *Латаврину*, ВВ XX (1961), 294.

²³ *Gyoni*, L'oeuvre, 124—125.

²⁴ *Lemerle*, Prolegomenes, 19—20. Уп. *Цанкова*, ВЗгозападните бџгарски земи, 593—594, узима да дело није састављено после 1071, јер се у њему не помиње „бугарски“ устакак 1072. Тешко је закључивати на основу аргумента ex silentio.

²⁵ За питање којим се изворима Кекавмен служио приликом састављања вести које се односе на нашу земљу уп. *Ферлуга*, Кекавмен, 185—196.

МИХАИЛО ПСЕЛ

Један од најзначајнијих византијских историчара, највећи **научник** и веома утицајни политичар свога времена, Михаило (Константин) Псел рођен је 1018. године у Цариграду. Од ране младости Пселову пажњу привлачила је античка филозофија и књижевност, посебно дела Платона и Аристотела. После кратког службовања у Малој Азији отпочиње Пселова блистава каријера у византијској престоници. У врло младим годинама постао је царев секретар, а већ за владе Константина IX Мономаха (1042—1055) Псел је једна од најистакнутијих личности на византијском двору. У исто време млади филозоф преузима, као *ύπαιτος φιλοσόφων*, катедру филозофије на обновљеном Универзитету у Цариграду (1045), на коме је држао предавања пуних девет година. Не занемарујући ни за тренутак световне науке, „конзул филозофа“ је са универзитетске катедре одушевљено величао античку филозофију и песништво и ватреним говорима освајао своје многобројне слушаоце.

У политичком животу Псел је самоуверено држао све танане нити у својим рукама. Та самоувереност проистицала је из његовог сложеног, пуног супротности, карактера. Спреман да најенергичније брани и хвали своје истомишљенике, Псел са истим жаром, у измењеним политичким условима, оштро напада и оптужује своје, дојучерашње, најбоље пријатеље и сараднике. Разочаран развојем ситуације у Византији последње године владе Константина IX Мономаха, Псел се неочекивано повлачи у манастир Олимп у Битинији где добија монашко име Михаило. Обично то је значило дефинитивно опраштање од политичких активности. Међутим, непуне две године доцније Псел се враћа свету коме је припадао целим својим бићем и почиње поново да игра одлучујућу улогу у византијској политици. Пре свега, услед његове акције присиљен је на абдикацију Исак I Комнин (1057—1059) који је приликом ступања на престо одликовао Псела високом титулом. проедра. За време Константина X Дуке (1059—1067) Псел је био не само царев саветодавац него и прва личност византијског двора која је давала правац политици Византијског Царства. Међутим, у време свог највишег успона, за владе свог ученика Михаила VII Дуке (1071—1078), Псел се изненада нашао потиснут и ишчезава са политичке позорнице. Тачан датум Пселове смрти није познат. Вероватно је умро 1096. или 1097. године.

Од целокупног књижевног дела највећу историјску вредност има Пселова *Χρονογραφία*, у којој су описани догађаји од 976 до 1078. године. Иако Псел пише извештаченим класичним језиком, његов приказ је не саж> изванредно вешт него и необично жив. Бранећи политику царева, / којој је служио и коју је сам у знатној мери инспирисао, Псел је врло тенденциозан у описивању многих догађаја. Већи део његове историје писан је за време и по налогу Михаила VII Дуке. Као писца Псела првенствено интересују збивања на царском двору. Према томе су и његови подаци о догађајима у нашим земљама малобројни и сасвим случајни. Пселове вести о Одељановом устанку, иако га је Скилица приказао детаљније и тачније, ипак заслужују пажњу не само због вештине његовог приказивања већ и због тога што је он своја обавештења, очигледно, црпео од самог Алусијана.

Међу осталим бројдш списима Михаила Псела, у једној реторичкој беседи, случајно се налази и један податак који се односи на догађаје у нашој земљи из 1018. године. Реч је о победи византијске војске над Јованом Владиславом.

Употребљена издања: Michel Psellos *Chronographie I—II*, ed. E. Renauld, Париз 1926, 1928. — Michaelis Pselli *Scripta Minora*, ed. E. Kurtz — F. Drexl, I, Милано 1936, p. 160, l. 12—26.

Важнија литература: *Благоев*, Царувал ли е Аарон, 15—26; *Благоев*, Деллн, 1—22; *Иванов*, Преспа, 55—80; *Иванов*, Бела-сицката битка, 1—15; *Adontz*, Samuel, 1—63; *Злашарски*, Историл II, 40—114; *H. Gregoire*, Du nouveau sur l'histoire bulgare-byzantine. *Nicetas Pegonites vainqueur du roi bulgare Jean Vladislav*, *Byz.* 12 (1937) 284—291; *Осирогорски*, Историја 301—327; *Moravcsik*, I 437—441; II 207 sq.; *Литаврин*, Болгарил и Византин 390—398; *Chr. Zervos*, *Un philosophe neo-platonicien du XP siecle*. Michel Psellos, Paris 1920.

1040.

УСТАНАК ПЕТРА ОДЕЉБАНА

Псел камсе да би било дуго ирчиаши о свему ишо је цар Михаило IV одредио или расиравао о унуирашњим размирицама или о рашу ирошив других народа. Због шого ће изабраши један од ших догађаја и говориши о рашу ирошив варвара у крашком тлагању од неколико речи.

„Јер народ Бугара, после многих опасности и борби постао је део земље Ромеја, пошто је почивши Василије, истакнути самодржац, претворио, како се каже, њихову земљу у плен и сломио њихову моћ, тако да се, ослабивши потпуно, покорио сили Ромеја, али не подносећи тај пораз дуго времена, почео је да се враћа својој ранијој гордости. Он своје одметништво испрва не испо-

љава јавно, али кад се појави један од оних који знају да покрену њихову смелост, они (се. Бугари) масовно постадоше непријатељи.

Онај који их покрену на такву лудост, чудо од човека, како они вероваху, потиче од НИХОЕОГ рода. У погледу порекла тај човек ни помена не заслужује, али беше превртљиве ћуди и веома способан да превари своје саплеменике, по имену Долиан (Долианός), не знам да ли од оца то име наследи, или га сам себи надену.¹ Пошто је он био свестан да цео народ жели да се одметне од Ромеја", али да мирује јер му недостаје онај који би водио и све до остварења намера њиме руководио, он испочетка себе представља као најдостојнијег, у давању савета најмудријег и за вођење рата најпогоднијег. Када је тако освојио њихов дух, и када му је за преузимање врховне власти још само угледно порекло недостајало — код Бугара је, наиме, обичај да вођење народа предају људима царског рода — и пошто је он знао да то одговара обичајима и закону, он себе доведе у везу са почившим Самуилом и његовим братом Ароном, са онима који су нешто пре тога управљали и царевали целим народом, не приписујући себи законско Порекло (γνήσιους γονάς, СОГГ. in γνήσιας γονάς) од царске ЛОЗС, већ или излшшљајући или доказујући да је као неки споредни потомак њихове крви. Он их успешно убеђује и они, подигавши га ка штит, предају му власт. И после тога, јавно објављујући припремане намере, они себе граничном линијом издвајају и, јарам ромејске власти са врата збацивши, себи слободу у независности присвајају предузимајући после тога походе и пљачке на ромејске области.³

(Chron. I, cap. 39—40, p. 76—77)

¹ Пселова нетрпељивост према Петру Одељану више је него очигледна, јер ретко да је који византијски писац са таквим презвром, ниподаштавањем и мржњом окарактерисао било којег вођу непријатељског народа. Ова Пселова нетрпељивост, како изгледа, не одражава толико нерасположење према устаницима колико према самом вођи устанка. Томе је свакако у највећој мери допринео Алусијан, лични пријатељ Михаила Псела и главни Одељанов супарник. Иза целог Пселовог причања крије се у ствари Алусијанов став према Одељану. То је вешти писац-философ само још појачао било на штету Одељанову било да истакне Алусијанове заслуге за Византију. Псела је, изгледа, интересовао само однос између ове двојице. Ово потврђује чињеница да писац уопште не спомиње Тихомира и његов однос према Одељану, о чему детаљно прича Скилица (в. коментар уз Скилицу, нап. 220), као и Зонара који је податак о Тихомиру преузео од Скилице (в. коментар уз Зонару, нап. 31). О пореклу Одељана као и његовом личном имену в. коментар уз Скилицу, нап. 205.

² Као и Скилица (в. нап. 206), и Псел истиче да је народ био спреман за устанак. Изгледа да је Псел овај податак преузео од Скилице, од кога је и иначе црпео материјал за своју Хронографију. На основу Пселовог причања *Злашарски*, Историл II, 50, закључује да Одељан није играо никакву улогу као организатор устанка већ да је само благовремено искористио прави тренутак кад је незадовољство народа било на врхунцу.

Овде се Псел сасвим одваја од Скилице, који зг Одељана каже да је био син Романа — у ствари Гаврила Радомира кога византијски писци називају Романом — сина Самуилова (в. коментар уз Скилицу, нап. 205). Јасно је да Псел овај податак није преузео од Скилице јер је разлика између причања ова два византијска писца очигледна. Заиста, сам Псел изричито каже да је податке о Одељану добио од Алусијана. В. о томе *Krumbacher Geschichte 313; Злашарски* Историл II, 44 сл. Уопште,

непријатеље потапа, стварно имењак победе¹⁶, (τον της νίκης δυνως ἑλόνυμον) како је од раније прозван, споменик природе и сваког дивљења.

(Scripta Minora I, p. 160, 12—26)

¹⁶ По обичају, наглашава *H. Gregoire*, о. с., 284, Псел у свом говору није споменуо ни лично ни породично име Ирриног оца. Грегоар га налази у извесним алузијама Пселовог говора, упозоравајући на речи *ἐκ πηγῶν* као и на то што Псел назива Ирриног оца „имењак победом“. Упоредивши Пселов текст са вестима Скилице (уп. нап. 156), а посебно са додацима Михаила Деволског Скилициној хроничи (в. *Prokić, Zusätze* №. 36), где се спомиње стратег Драча, патриције *Νικισια Πιγονισ*, који је савладао и убио Јована Владислава, Грегоар је на духовит начин решио „Пселову загонетку“. У речима ... της νίκης ... ἐκ πηγῶν ... крије се име Никите Пигонита, чиме је допуна Михаила Деволског само потврђена.

МИХАИЛО АТАЛИЈАТ

Пореклом из Аталије, значајног града на јужној малоазијској обали, Михаило Аталијат је по овом граду и добио своје презиме. Пошто је напустио свој родни крај, Аталијат долази у Цариград где су му укључена посебна признања и додељена врло одговорна места у администрацији византијске престонице. Правник по занимању, Аталијат се за време цара Романа IV Диогна (1068—1071) појављује као председник војног суда. Брзо напредовање у служби достиже свој врхунац за владавине Нићифора III Вотанијата (1078—1081) који додељује Аталијату високу титулу магистра. Стога није чудо што овај у свом делу велича породицу Вотанијата тврдећи да су царев деда Нићифор и отац Михаило најзаслужнији за победу Василија II (976—1025) над Самуилом.

Врло образован и васпитан у класичном духу, Михаило Аталијат се бавио гласањем разних говора и правних списа од којих је сачуван само незнатан број. Аталијатов књижевни рад познат је нарочито на основу његовог историјског дела, које није стигао да доврши јер га је, изгледа, писао при крају свог живота. Своју историју, која обухвата време од 1034—1079. год., писац је посветио цару Нићифору III Вотанијату. Аталијат заузима значајно место у византијској књижевности. Својим литерарним радом он се, слично Пселу, јавља као весник препорода који доживљује византијска књижевност у доба Кошпша.

Малобројне вести Аталијатове историје о нашим народима посећене су, углавном, устанку под вођством Петра Одељана и нападима Печенега и Уза на наше области под византијском влашћу. Поред тога, при крају своје историје, Аталијат је, величајући претке цара Нићифора III Вотанијата, испричао, укратко, како је византијска војска победила Самуила 1014. год. Изгледа да је овом приликом користио вест Јована Скилице који је ове догађаје детаљно описао.

Употребљено издање: Michaelis Attalioetae Historia, ed. I. Bekker, Bonnæ 1853.

Важнија литература: Зборник Јиречека I, 135 сл.; *Rački*, Borba, 50 сл.; *Šišić*, Povijest I, 480—492.; *Schlumberger*, *Proree* II, 346 sq.; *Иванов*, Преспа, 55—80; *Иванов*, Беласицката битка, 1—15; *Злашарски*, Историн II, 50—78; 115 сл.; *Moravcsik* I, 427 429; II 207 sq.; *A. Pertusi*, Per la critica del teste della „Storia“ di Mi-

chele Attaliate, Jahrbuch Österr. Ges. 7 (1959) 59—73; *Осирогорски*, Историја, 302 сл.; *Литаврин*, Болгарин и Византин, 380—396.

1

1040/1041.

УСТАНАК ПЕТРА ОДЕЉАНА И СМРТ ЦАРА МИХАИЛА IV

Писац најпре даје оштри иреглед значајних дела исшакнушог византијског војсковође Георгија Манијакиса, говорећи истовремено о разлозима који су довели до његовог уклањања, а затим насхавља:

„А Мизи, који се на посебан начин називају именом Бугара (Μυσοί δε, οἷς ... το τῶν Βουλγάρων ὄνομα καθ'ἑσθηεν)¹, збацивши тада узде ропства, подиглоше устанак, и дрско нападоше цара док је боравио у околини Солуна и са собом водио једино дворске пратиоце, пошто је ишао кроз пријатељску земљу.² Одмах по повратку у престоницу цар стаде ужурбано да се припрема за рат и, заборавивши на тешку болест — беше болестан од епилепсије а, према неким, од меланхолије³ — брзо скупи војску из свих провинција и са трупима стигавши у Сардику, сада звану Тријадица, (τῆ νῦν λεγομένη Τριάτις)⁴ и преко ње у Илирик (Ἰλλυριώ)⁵, потпуно

¹ Честа је појава да византијски писци употребљавају за поједине народе архаична имена. Тако Михаило Аталијат овде говори о Мизима пошто је устанак под вођством Петра Одељана избио на једном делу некадашње римске провинције Мезије. О термину Мизи, као и о томе који су византијски писци употребљавали ово име и у ком смислу уп. *Moravcsik li*, 207 sq. В. такође коментар уз Михаила Псела, нап. 14. Изразе Бугари и Бугарска употребљава већина византијских писаца кад говори о догађајима на територији бившег Самуиловог царства. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 165, као и уз Скиличиног Настављача, нап. 11.

² О устанку Петра Одељана уп. коментар уз Скилицу, нап. 206. Из знатно опширнијег Скиличиног причања сазнаје се да је Михаило IV ишао у Солун на гроб св. Димитрија у нади да ће тамо излечити своју опаку болест епилепсије. Аталијат не говори ништа о разлозима царског путовања, али зато напомиње да је византијски цар путовао кроз „пријатељску земљу“, чиме је вероватно желео да каже да се није надао нападу на путу из Цариграда у Солун. Уп. о томе *Злашарски*, Историл II, 55; *Литаврин*, Болгарин и Византин, 386.

³ Писац зна за цареву болест, али не говори ништа о томе да је то био главни разлог царског пута у Солун (в. претходну напомену). Детаљније о овоме в. коментар уз Скилицу, нап. 222.

⁴ Поред најстаријег имена Сердика, данашња Софија називала се још Средец, а у ово време добија ново име Тријадица. Уп. *Злашарски*, Историл II, 78, као и Зборник Јиречека I, 135, који наводи и друга имена овог града. Премда је био нападнут у околини Солуна, византијски цар је преко Сердике пошао против устаника. Да ли због тога што су покрети византијске војске обично ишли преко овог града (уп. Зборник Јиречека I, 135) или што се главнина снага Петра Одељана налазила западно од овог града, а не на југу у близини Солуна?

⁵ Као и други византијски писци — Јован Скилица, Нићифор Еријеније и Скиличин Настављач — који често употребљавају антички назив Илирик кад говоре о догађајима у нашим земљама, и Михаило Аталијат је употребио стари појам Илирик и за западне области Балканског полуострва. Детаљније о Илирику уп. коментар уз Скилицу, нап. 248.

порази устанике, и њихову земљу, која је била пространа, велика и са много теснаца, и која се у више прилика супротстављала пређашњим царевима захваљујући непроходности својих кланаца, у потпуности покори и, успоставивши у њој ред, и неопштећен (ἀθιγής) крену натраг, и одржа величанствен и сјајан тријумф, и прославивши тако коњичка и пешачка такмичења, после кратког времена заврши овоземаљски живот, оставивши за собом многе примере јунаштва, проживевши на престолу седам година и седам месеци

(Р. 9-10)

1048.

ПЕЧЕНЕЗИ У ДЕМИР КАПИЈИ

Прешавши Дунав Печенези ировале у обласи Тракије и Македоније. Док су они шамо, расуши у малим групама, вршили пљачкања, ромејски војници су их убијали и заробљавали.

„Пошто то (организовано заробљавање печенешких одреда од стране Ромеја) би учињено, и пошто непријатеље поче да обузима страх, страхоте пљачкашких похода смањише се, и они који обитавају са унутрашње стране такозване Сидере (οἱ ἐντός της Σιδηρας λεγομένης = Железна капија) предахнуше од непрестаних провала

(р. 35, 19—22)

1050?

ПРИПРЕМЕ ЗА НОВУ БОРБУ ПРОТИВ ПЕЧЕНЕГА

Печенези нису мировали, како се очекивало, него су насхавили са нападима на византијске обласи, нарочито око Једрена. Међушим, ромејска војска задавала УМ је шешке ударце.

„Одушевљен тим борбама и успесима, цар одлучи да он (се. стратег Михаило Аколут) крене на непријатељски логор (παρεμβολήν) са целом војском, претходно појачавши ту војску другим снагама са истока. Упути и саграпа Бугара (των Βουλγάρων σατραπην) — као евнух он се налазио у редовима монаха, али отуда је побегао

• Михаило IV владао је од 12. априла 1034. до 10. децембра 1041. Уп. *Grumel*, *Chronologie* 358. О великој територији коју је захватио устанак Петра Одељана в. коментар уз Скилицу, нап. 230. Величајући дело византијског цара, Михаило Аталијат каже да је Михаило IV са лакоћом угушио устанак, не наводећи праве разлоге царског повлачења, о којима говоре Скилица (в. нап. 241), као и Михаило Псел (в. нап. 10—12).

' О насељавању Печенегу у области Демир-капије в. коментар уз Скилицу, нап. 276.

дрли и да пустоше насеља између Ниша и Скопља (τα μεταξὺ Νάισου καὶ Σκοπίων χωρία) те стога ужурбано крену на њих.²⁶

(р. 157, 8-15)

У насхавку, Вријеније ирича како је Алексије Комнин дошао у Софију и чим су Печенези сазнали за његов долазак, одмах се иовукоше у ијвећој брзини. Поишо је усиосшавио ред у месшима око Пловдша, Алексије се враишо у Цариград где га је цар благонаклоно иримио.

²⁵ *Злашарски*, Историл II, 163 сл., ставља ову најезду у прву половину 1079. године. Међутим, *ВасиАвеесКиџ*, Печенеги, 126 сл., и *Расовскии*, Печенеги, 46 сл. датирају ове нападе Печенега у 1080. Исто *Chalandon*, Alexis, 37 и нап. 4.

ЈОВАН ЗОНАРА

Јован Зонара је живео у првој половини XII века као великодостојник на византијском двору. Доцније се повукао у манастир где је као калуђер написао, на молбу својих пријатеља, опширну хронику (Επιτομή ιστοριών), која обухвата време од стварања света до 1118. године. Време Зонарине смрти није тачно познато. Вредност његове светске хронике је у томе што је користио велик број старих, данас делом изгубљених извора. Међутим, у одељцима који нас овде интересују, Зонарина хроника нема нарочиту изворну вредност пошто се у њој углавном препричавају догађаји који су нам познати већ од других, ранијих писаца, од којих је Зонара преузимао читаве одељке. »_

Тако, причајући о догађајима на Балканском полуострву почетком VI в., Зонара је узео податке од Менандра и Теофилакта Симокате (уп. Византијски извори I, 97 сл.; 106); о нападу Авара и паду Сирдшума 582. године Зонари су као извор послужили Теофилакт Симоката и подаци Монемвасијске хронике (cf. *ibid.* I, 107; 285), док је за догађаје од VIII до прве половине X в. користио вести Теофана (*ibid.* I, 235), као и Теофановог Настављача (в. горе сгр. 12). За догађаје од друге половине X в. Зонара је преузео лодагке, у највећој мери, од Јована Скилице, као и од Михаила Аталијата, Михаила Псела, Скиличиног Настављача и Нићифора Вријенија (в. вести и коментар код ових писца).

Употребљено издање: Ioannis Zonarae epitomae historiarum, tomus III, libri XIII—XVIII ed. Th. Büttner-Wobst, Bonn 1897.

Важнија литература: *Н. Качановскиј*, Из српско-словенскога приевда бизантискога летописца Јоана Зонара, Старине 14 (1882) 125—172; *П. Лавров*, КЗгославннскал перерелка Зонарм, В В 4 (1897) 452—460; *Радојчић*, Како су називали Србе и Хрвате 1—13; *Благоев*, Царузали е Аарон, 15—26; *Благоев*, Делли 1—22; *Adontz*, Samuel 1—63; *Злашарски*, Историл 1/2, 730—760; *Р. Марућ*, Трагози грчких историчара у делима Константина Филозофа, Глас СКА 95 (1946) 14—43; *О. Lampsidis*, 'Ο Μιχαήλ Ψελλός ως πηγὴ τῆς „Επιτομῆς" τοῦ Ἰωάννου Ζωναρά, ΕΕΒΣ 19 (1949) 179—188; *О. Lampsidis*, 'Η χρονογραφία τοῦ Ψελλοῦ πηγὴ τῆς Επιτομῆς τοῦ Ζωναρά, Αθήνα 55 (1951) 1—36; *Lemerle*, Philippes, 145—150; *Moravcsik* II, 280 sq.; *Литаврин*, Болгарин и Византил, 252—294.

969.

УСТАНАК КОМЕТОПУЛА

После смрти бугарског цара Пешира (927—969) његовим синовима било је дозвољено да се враше из Цариграда у своју земљу да би иреузели очеву власи.

„Јер четири сина једног од комита у Бугарској, Давид, Мојсије, Аарон и Самуило, одметнувши се побунили су Бугаре”.¹

(III, p. 495)

976—986.

УСТАНАК КОМЕТОПУЛА И ПРВЕ БОРБЕ СА ВИЗАНТИЈОМ

После смрти Јована I Цимискија (умро 10. јануара 976)

„Бугари се опет (αἰθ-ις) побуне. Јер чим је објављена Цимискијева смрт предају своју власт четворици браће, Давиду, Мојсију, Арону и Самуилу, који се називаху кометопулима, јер су били синови једног од њихових угледних и званих комита.² Наиме потомци царског рода били су помрли а преостао је само један од Петрових синова, одређено да кажем Роман, који је био ушкопљеник. Од четворице браће кометопула најраније је умро Давид, а Мојсије је опседајући Сер био погођен каменом и одмах умро. Арона пак са целом породицом лиши живота брат Самуило, било само себи обезбеђујући власт, било из жеље да приграби ромејску власт, јер прича се и једно и друго, док је једино преживео од његових синова један који беше двоимено називан Свендослав и Јован.³ И власт у Бугарској пређе на јединог Самуила који је, увидевши да су ромејске трупе забављене грађанским ратом, некажњено пролазио по свим западним ромејским покрајинама, не само пљачкајући већ и читаве области заједно са гра-

¹ Вести о устанку кометопула и Самуиловом царству Зонара углавном преузима од Скилице, при чему их често, као и у овом случају, знатно скраћује. Доносећи већ под 969. годином вест о устанку кометопула, Зонара се такође држи Скилице, који међутим на овом месту само наговештава устанак из 976. године (уп. коментар уз Скилицу нап. 1—8).

За разлику од византијских писаца који спомињу четворицу браће, Поп Дукљанин, 330, говори само о Самуилу, како је подигао устанак и прогласио се царем.

² Зонара и овде препричава догађаје које је детаљније описао Скилица. Уп. коментар уз овог писца, нап. 12. Преписујући Скилицу, Зонара је свакако констатовао да је већ и раније био споменут један устанак, па је према томе додао „опет”: αἰθις. За разлику од Скилице, Зонара изричито каже да су устаници предали власт четворици браће.

³ На основу овог Зонариног причања *Благоев*, Царувал ли е Аарон, 15, претпоставља да је Арон владао једно време заједно са Самуилом. Детаљније о овоме в. коментар уз Псела, нап. 3. О различитом датирању Аронове смрти уп. коментар уз Складшу, нап. 24.

довима себи потчињавајући.⁴ Пошто је цар, како се причало, тиранију Склира збацио, жарко је желео да се освети варварину и одлучи да лично против њега поведе борбу. Крене у рат не саопштивши ништа о подухвату ни магистру Варди Фоки, иако је овај тада био доместик Схола Истока, нити било ком другом од заповедника источних војних снага.⁵ Пошто је већ ушао у пограничне области према Бугарској нареди да магистар Лав Мелисин остане у позадини и да чува теснаце. Проваливши унутра сам, припремао се да предузме опсаду Сардије, која се сада зове и Тријадица”.⁶

(III, p. 547—548)

У наставку иисац говори како је цару дошао Шефан Кондосефан и рекао му да не оклева него да одмах нападне Мелисина, који сирема заверу. Обавештен о шоме, цар је одмах издао наређење за иоврашак војске у Цариград.

„А Самуило, који се дотле радо држао планинских врхова јер се није усуђивао ступати у отворену борбу, спазивши масовно повлачење, оцени да тај поступак значи уплашеност, и навали на Ромеје, и изненадном појавом све их збуни и поремети и у бекство натера, и дочепа се логора и царевог шатора, и царских застава”.

(III, p. 549, 7—13)

987—995.

ПОКУШАЈИ СПРЕЧАВАЊА САМУИЛОВИХ НАПАДА

После угушивања иобуне Варде Фоке и Варде Склира Василије II одлази у Солун да се захвали великомученику Димиширију.

„И оставивши тамо од великодостојника стратарха, са великом војском да би спречавао Самуилове упаде, цар се поврати у Визант...”⁸

(III, p. 557)

¹ О успесима устаника као и о градовима које су том приликом заузели уп. коментар уз Скилицу, нап. 26.

⁵ На овом месту Зонара се разликује од Скилице утолико што спомише Варду Фоку као доместика Схола Истока, док Скилица (в. нап. 30) каже да је Фока именован за доместика Схола. Поред тога, Зонара спомиње и заповеднике војних снага на Истоку, а Скилица (в. нап. 31) говори само о великашима.

⁶ Овде се подаци Зонаре подудару са Скиличиним. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 32 и 34.

⁷ Реч је о бици код Трајанове капије. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 33—37, а нарочито уз Лава Ђакона нап. 1—17, који је основни извор за ову битку.

⁸ Зонара не наводи име војсковође кога је Василије II оставио у Солуну, иако је овај податак преузео од Скилице где се спомиње Григорије Таронит. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 42.

АНА КОМНИНА

Рођена је крајем 1083. г. као кћи цара Алексија I Комнина и царице Ирине Дуке. Одгађа по рођењу верена је са Константином Дуком, СИНОЦ раније збаченог цара Михаила VII Дуке (1071—1078). На тај начин нова династија Комнина везана је са ранијом, династијом Дука, чшце је учвршћен њен положај. Међутим, Константин Дука је удро млад, па се Ана 1097. г. удала за истакнутог члана византијске аристократије, Нићифора Вријенија. Тај брак трајао је све до 1138. г. и, по свему судећи, био је веомд срећан. Познато је да је Ана 1118. г., приликом смрти свог оца, цара Алексија, покушала да осигура царску круну за свог мужа и да није презала ни од атентата на живот свог брата Јована, да би то постигла.

Неуспех овог покушаја довео је до повлачења Ане и Нићифора из политичког живота, а после слфти мужа Ана се потпуно посветила литерарном раду — писању „Алексијаде“. Постапак овог дела такође је везан за Нићифора Вријенија. Царица Ирина била је, напме, затражила од њега — као веома образованог човека и доброг зналца књижевности — да опише живот цара Алексија. Вријеније је започео ту биографију, али је његово дело остало недовршено, па је Ана након његове смрти наставила са радом. Тако је настала „Алексијада“. Ана је била и довољно обдарена и довољно образована да овакво дело напише. Већ у лцгадсти почела је са великим жаром, да проучава античку митологију и филозофију, затим, књижевност, поезију, теологију и историју, а бављење реториком обогатило је њен литерарни стил и ударило му посебан печат. Била је, уз то, упућена у мдтематику, медицину, географију и друге природне науке. Једном, речју, Ана је веоада млада стекла необично широко образовање.

„Алексијада“ је завршена 1148. г. Ана је у то доба била старија жена, која је већ дуго живела усамљена у манастиру. Она пише као сведок једног сасви« друкчијег, прохујалог вреадена и средине. Ако јој то, с једне стране, даје могућност да се донекле супериорно, а пошло и иронично, односи према дномим, амбицијама и личностигца прошлог доба, од којих није остало ни трага, временска дистанца с друге стране, је понекад наводи на хронолошке и стварне грешке, које отежавају коришћење „Алексијаде“. Но и поред тога, ово дело несумњиво представља један од најзначајнијих литерарних споменика византијске епохе и један од најважнијих извора византијске историје.

Наравно, „Алексијада“ је писана пристрасно, она тежи да цара Алексија прикаже увек у што бољем светлу. Гата Ана, додуше, на више места изјављује да ће писати објективно, како и треба да се пише, „заборављајући љубав и мржњу“. И једно и друго, деђутим, долазе до изражаја у њеном делу на лшого места. Разумљиво је, па чак и добро, што је тако, јер на тај начин долази до мало ближег сазнања о писцу, као личности, и о схвагањима њеног времена. Ана, је иначе, у „Алексијади“ великим делом сакривена иза колшликованог стила који пати од показивања учености, од необичних реченичних обрта и од вештачког псеудокласицизма. То доста отежава читање и разумевање дела.

Све се то, вдеђутим, надокнађује другивд врлинама „Алексијаде“. Анино широко знање, лично познавање људи и догађаја о којима говори, а понекад и директно учешће у њима, чињеница да се она налазила у центру збивања, на двору, у доба о које« пише, и да је, несудвњиво, имала приступа важни« документима — све то чини од овог дела необично интересантан и користан датеријал за историјска проучавања. У петнаест књига оно садржи податке о цару Алексију и фамилији Комнина, још пре успона на византијски престо, као и опис преузимања и почетака власти Комнина, све то пропраћено вестима о унутрашњим приликама у Византији и о њеној спољнополитичкој ситуацији.

Много пажње Ана је посветила у читавом свом делу Норманима и борбада Византије против њих на западу, при чему, упркос очевидне мржње, Ана несвесно изражава и своје дивљење овим великим противницима. На другој страни, на истоку, Ана говори о борбама са Турци«а у Малој Азији, док на Балкану описује борбе Византинаца са „Скитиада“ — Печенезима и са Куданиада. Први крсташки рат добио је заслужено место у „Алексијади“. Полшњу се, затим, разне природне појаве, јереси, лични живот цара Алексија и његове породице, а посебно су привлачни живи описи појединих личности и ситуација. Они показују Анине уметничке квалитете, њену способност сажетог и реалистичког приказивања људи и догађаја онда, када би њена природна емотивност и склоност ка опсервацији пробиле кроз оклоп извештаченог стила.

За нас су од посебног интереса Анине вести о Јужним Словегоша. Тих вести — цакo углавном кратких — има доста, расејаних скоро кроз свих петнаест књига „Алексијаде“. Оне одишу прилично јасно израженом мржњом. и презиром према Словешша, можда управо зато, што Ана мора да призна и њихове успехе. Држећи се свог принципа да архаизира имена, Ана Србе назива најчеће Далматима, а Србију Далмацијом, иако у том погледу није сасвим доследна. Њене вести о Словенида, хронолошки често непрецизне, нејасне такође у многим другим. својим појединостимд, имају ипак велику вредност за осветл>авање једног изузетно замршеног и важног периода наше прошлости. Отуда се оне складно уклапају у сликовити мозаик разноврсних података које нам је у овом свом драгоценом делу дала умна византијска принцеза.

У п о т р е б љ е н о и з д а њ е : Anne Comnene, *Alexiade* (Regne de l'Empereur Alexis I Comnene 1081—1118). Texte etabli et traduit par B. Leib, t. I—III, Paris 1937—1945.

Важнија литература: *Rački*, *Borba* 284—333; *Новаковић*, Српске области, 1—151; *Krumbacher*, 274—279, *Chalandon*, Alexis; *W. Miller*, *A Byzantine Blue Stocking*; Anna Comnena. *Essays on the Latin Orient*, Cambridge 1921, 533—550. *N. Iorga*, *Medaillons d'histoire litteraire byzantine*, Anne Comnene. *Byz.* 2 (1925) 281—283; *Радојчић*, *Вести* 13—24; Поп Дукљанин; *Dawes*, *The Alexiad*; *Ш. Дул*, *Византиске слике*, II, Београд 1929, 62—83; *Buckler*, Anna; *B. Leib*, *Contribution à l'etude des manuscrits et du texte de l'Alexiade d'Anne Comnene*. *Melanges Diehl* I, 1930, 191—199; *B. H. Злашарски*, *Каквв народ се разбира у Ана Ковдшна под израза γένος τι Σχυθικόν*, *Известил на Историческото дружество ВБ Софин XI—XII*, 1931—32, 71—82; *Радојчић*, *Природа византиско-српске границе* 358—363; *Dujčev*, *Interpolation* 107—115; *Marquis de la Force*, *Les conseillers latins du Basileus Alexis Comnene*, *Byz.* XI/1 (1936), 153—165; *H. Gregoire*, *Notes sur Anne Comnene*, *Byz.* XIII (1926) 311—317; *Vasmer*, *Slaven*; *Moravcsik*, 219—223; *Осирогорски*, 331, 335—354; *Mathieu*, *La Geste*; *E. A. Vranousi*, *Κομισοβόρης ὁ ἐξ Ἀρβάνων. Ἰωάννινα* 1962. *Лгобарскии*, Алексиада.

1

1078—1079(T)

АЛЕКСИЈЕ КОМНИН У БОРБИ ПРОТИВ ВАСИЛАКИЈА НА РЕЦИ ВАРДАРУ

Алексије Комнин кренуо је ирошив Василија, дуке Драча, који се био иобунио ирошив цара Нићифора Вријенија, у чијој је служби Алексије у шо доба био као велики домешик Схола.

„И стиже тако (Алексије) до реке Вардара (δῆτα του ποταμῶν Βαρδάρου); околни становници, наиме, тако реку називају. Она тече са севера, са Мезији оближњих планина и, протичући кроз многа места и делећи на исток и запад околину Верије и Солуна, утиче у наше јужно море“.

(I, p. 29, 30—30, 5)

1081.

О МАРИЈИ, УНУЦИ ЈОВАНА ВЛАДИСЛАВА, БАБИ АНЕ КОМНИНЕ

Када су Алексије и Исак Комнин иобегли из Цариграда и иовели борбу ирошив цара Нићифора III Вошанијаша, њихова маши, Ана Даласина, са осшалим женама из иородице Комнина, склонила се најуре у храм, ѿа је ошуда, иошшо је добила гаранишије од цара Нићифора, изашла и била, заједно са осшалим женама, зашворена у манастир Пеширион.

„наредио да се позове и њена (се. Даласинина) прија, невеста цезара Јована — по достојанству она беше протовестијариса — из